3. Police and Criminal Evidence Act 1984. URL: https://www.legislation.gov. uk/ukpga/1984/60/contents 690/5 000.

4. Wallace H. M., Jackson A. R., Gruber J., Thibedeau A. D. Forensic DNA databases – Ethical and legal standards: A global review. *Egypt J Forensic Sci*. 2014. Vol. 4, no. 3. P. 57–63.

***Колесник Валерій Аркадійович,***
головний науковий співробітник науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

## ДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕНТИФІКАЦІЮ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Від початку розв'язання та ведення росією агресивної війни на території України вітчизняна практика кримінального судочинства має справу з численними порушеннями законів і звичаїв війни, жертвами якої стали велика кількість загиблих мирних жителів, дітей, жінок, а разом з ними і військових, комбатантів як з боку Збройних сил України, так і воїнів та найманців окупаційної російської армії. Жорстокі умови ведення загарбницької війни, артилерійські та ракетні обстріли промислових підприємств, об'єктів життєзабезпечення, критичної інфраструктури, медичних, культурних та освітніх закладів, житлових кварталів, знищення природного середовища для залякування громадян, відсутність гуманітарних коридорів для евакуації поранених і загиблих з місць ведення бойових дій, відсутність надання допомоги жертвам війни, що перебувають на окупованих територіях призвели до жахливих наслідків. В місцях ведення бойових дій та на прилеглих територіях, що потрапили під збройні ураження чи перебували під тимчасовою окупацією, сьогодні знайдено тисячі тіл загиблих, велика кількість яких залишається невпізнаними. Кількість таких жахливих знахідок щоденно збільшується.

У зв'язку із встановленими фактами військових злочинів на території багатьох регіонів України в сучасній вітчизняній криміналістичній і судово-медичній практиці все більшу значущість набуває завдання ідентифікації тіл загиблих внаслідок ведення воєнних дій, встановлення фактів загибелі людей та визначення не лише причини їх загибелі, а й ідентифікація особи кожного. За умов вчинення воєнних злочинів із масовими людськими жертвами суттєві труднощі зумовлені й значним обсягом здійснюваних правоохоронцями й спеціалістами з судової медицини ідентифікаційних робіт. Вирішувати задачу ідентифікації лише за допомогою традиційних методів, які широко застосовувалися до

сьогодні в судово-медичній та криміналістичній ідентифікації особи, не уявляється можливим. За таких обставин все більше значення набуває завдання ідентифікації тіл в разі встановлення масової загибелі людей, трупи яких знайдені під завалами будівель, у підвалах, в бомбосховищах, в місцях тимчасового поховання значної кількості трупів у дворах житлових будинків, в швидко розритих і пристосованих для поховання траншеях посеред поля, в лісових масивах тощо. Часто жертви з таких поховань не мають при собі особистих документів, а зовнішність буває спотвореною як завданими ушкодженнями, так і природними факторами часу. Встановлення осіб загиблих ускладнює й та обставина, що для експертизи, зазвичай, бувають недоступними документовані біологічні зразки від встановлюваних осіб, котрі могли б слугувати об'єктами порівняння для прямої ідентифікації.

Ситуація, що склалася наразі в містах Бахмут, Вовчанськ, Маріуполь, Сєвєродонецьк, Слав'янськ та інших, встановлені факти кремації російськими військовими в пересувних крематоріях або й на відкритій місцевості невідомих трупів не дають можливості відповісти на низку питань, котрі виникають сьогодні в ході досудового розслідування воєнних злочинів рф. Разом з тим невпізнаними залишаються й велика кількість трупів, що належать особовому складу ворожих збройних сил, які виявлені після звільнення тимчасово окупованих територій України. Ідентифікація таких тіл і передача їх на територію країни-агресора родичам або близьким для поховання на їхній батьківщині також становить одне із важливих гуманітарних завдань встановлення істини та слугує ілюстрацією людяності українського народу.

За кожним встановленим фактом загибелі людей вітчизняні правоохоронці відкривають кримінальні провадження з метою встановлення причин і обставин смерті. Під час проведення досудового розслідування має бути встановлено особу кожного загиблого, незалежно від того, громадянином якої держави він є, до якої категорії населення чи комбатанта якої сторони належить. Питання ідентифікації загиблих від військових злочинів має на лише суто юридичне, а й моральне значення, спирається на гуманні традиції і правила, вироблені людством, яких дотримуються в цивілізованих державах. Це водночас із правовим обов'язком має дотичне відношення до обов'язку людської пам'яті. Однак на шляху встановлення осіб, трупи яких мають значні руйнування внаслідок дії вибуху, пожежі, численних вогнепальних поранень, ушкоджень від дії зруйнованих конструкцій будівель і споруд, фактору часу, що викликав гнилісні зміни, тощо не завжди вдається встановити справжню особистість загиблої людини. Для цього потрібне використання слідчим можливостей медико-криміналістичної

ідентифікації особи. Це забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу таких осіб, з обліком, розшуком та соціальним захистом зниклих безвісти і членів їхніх сімей. По суті, мова має йти про медико-криміналістичну ідентифікацію осіб для виконання завдань не лише кримінального, а й цивільного судочинства.

Варто брати до уваги ті обставини, що велика кількість трупів надходить на дослідження у такому стані, що їх не можна ідентифікувати з використанням звичайних судово-медичних методів. Неможливість прямої ідентифікації зумовлена тим, що у багатьох випадках жертвам стріляли в обличчя, частина жертв потрапляла під ракетний або інший обстріл і фактично людські тіла фрагментовано або вони обгоріли до стану кісткових решток. Також трапляються й трупи жертв, яких катували, навмисно спотворили обличчя і їх також дуже складно упізнати. Іноді судово-медичному дослідженню та ідентифікації підлягають розрізнені фрагменти людських тіл і виникає потреба не лише їх ідентифікації, а навіть встановлення того, чи належать різні рештки певній або іншим особам. Внаслідок наявних пошкоджень тіл загиблих, тканин та органів трупів спостерігається втрата ідентифікаційного значення ознак навіть до того, що окремі рештки тіл стають непридатними не лише для візуального впізнання, а й для експертної ідентифікації. Вирішальну роль в такому випадку можуть відігравати методики молекулярно-генетичного аналізу завдяки його високій дискримінуючій здатності й можливості застосування схем непрямої ідентифікації, коли як об'єкти використовують біологічні зразки від родичів загиблих. Як, наприклад, весь світ дізнався про те, що тіло 38-річного Олександра, одного із загиблих 25 травня 2024 р. внаслідок ракетного обстрілу «Епіцентру» в Харкові вдалося ідентифікувати лише з використання зразка ДНК, який відібрали у його восьмирічного сина Михайлика. В такий же спосіб за допомогою тесту ДНК ANDE було встановлено тіла ще 12 загиблих в той день осіб [1]. Водночас варто вказати й на те, що питання використання сучасних і новітніх методів та експертних методик встановлення особи за виявленим трупом чи його фрагментами не мають достатнього висвітлення у спеціальній криміналістичній і судово-медичній літературі.

Стан справ із ідентифікацію жертв воєнних злочинів в Україні вимагає використання найбільш ефективних заходів для встановлення таких осіб. Як слушно вказує вітчизняна вчена О. Матарикіна, одним з таких заходів, успішно апробованих в інших країнах (Велика Британія, Канада, США, країни Європи та ін.), є впровадження методів ДНК-аналізу для геномної реєстрації громадян. Молекулярно-генетичний ідентифікаційний аналіз дозволяє досліджувати особливі ділянки ДНК, специфічні для кожного індивідуума, та отримувати унікальне

генетичне «відображення» людини, яке неможливо ні приховати, ні змінити, ні підробити [2, с.125-127]. Геномна інформація при цьому може бути використана як для ідентифікації невпізнаних трупів, так і для розшуку зниклих безвісти. Фахівці стверджують, що на сьогодні в Україні розроблено алгоритм щодо процедури ідентифікації тіл загиблих в зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях. Завдяки цьому родичі можуть безперешкодно і безкоштовно здати тест ДНК для встановлення особи виявлених трупів невідомих або пошуку безвісти зниклих. Здійснення судової медико-криміналістичної експертизи – це не просто проведення дослідження, а врегульована законом процесуальна дія, яка передбачає дослідження об'єктів експертизи фахівцем, що має процесуальний статус експерта, і складання експертного висновку [3, с.431].

Питання, які вирішують у межах судової медико-криміналістичної експертизи, стосуються найважливіших інтересів людини, якими є життя та здоров'я. Тому цей рід судової експертизи посідає чільне місце у низці інших спеціальних досліджень, які проводять під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо воєнних та низки інших злочинів, наслідками яких стають навмисні вбивства, завдання тяжких тілесних ушкоджень, катувань, згвалтувань, у яких постраждалими можуть бути люди. Завданнями медико-криміналістичних експертних досліджень трупів невстановлених осіб є: визначення видової належності останків; походження їх від однієї чи більше людини; діагностика статі, раси, віку, довжини тіла; виявлення особливостей статури тіла, ознак зовнішності, індивідуальних особливостей; визначення давності та причини настання смерті, виду та тривалості впливу на останки факторів навколишнього середовища, що пошкоджують, характеру пошкоджень, їх зажиттєвості й давності утворення та ін.

Ідентифікація особи є самостійним розділом судової медицини і криміналістики. Зміст даного розділу складають медико-біологічні властивості особи, їх відображення в навколишньому світі, способи виявлення, методики дослідження і фіксації отриманих результатів, а також критерії їх оцінки. При проведенні досліджень, пов'язаних з ідентифікацією особи, застосовують досягнення антропології, анатомії, ембріології, гістології, молекулярної біології, рентгенології, стоматології, математики, фізики, хімії та інших наук. Теоретичними основами ідентифікації особи є теорія ідентифікації, розроблена в межах криміналістики, й фізична (біологічна) антропологія, котра традиційно розвивається в межах судової медицини.

Сьогодні найбільші труднощі виникають при дослідженні трупів, що мають фрагментований вигляд, а враховуючи, що характерною особливістю таких подій воєнного часу як бучанська, ірпінська, маріупольська та ін. є перевага факторів ураження, вплив

котрих призводить до виразної видозміни й руйнування тіл, завдання із встановлення особи фрагментованих, обгорілих трупів набуває особливої актуальності. При експертизі спалених кісткових залишків трапляються випадки коли доводиться починати дослідження з встановлення самого факту спалення трупа. Дослідження значно ускладняються ще й тим, що під час спалювання відбувається руйнування кісток, істотні зміни їх розмірів і навіть хімічного складу. Це особливо складні випадки, бо з надісланих об'єктів не вдається використати матеріал для ідентифікації за методом генотипоскопії, тому що структури, які містять ДНК, вигоряють [4, с.8]. Зазначене вказує на те, що реалії часу зумовили гостру необхідність у використанні для вирішення згаданої проблеми найпрогресивніших технологій, до яких варто віднести одне з найважливіших наукових досягнень останніх трьох десятиліть у галузі геномної ідентифікації людини, а саме – молекулярно-генетичне дослідження ДНК і створення єдиної Національної бази даних генетичних ознак людини.

**Список використаних джерел**

1. Син здавав аналіз ДНК: у Харкові ідентифікували ще одного загиблого у «Епіцентрі». URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/98851/.

2. Матарикіна О.В. Актуальність молекулярно-генетичної експертизи на етапі сучасного розвитку криміналістики // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 08.11.2017) / МВС України, ХНУВС. Харків, 2017. С. 125-127.

3. Гора І.В. Судові експертизи в сфері медицини, фармацевтики та біоетики. В кн.: Людина: медицина, фармацевтика, біоетика: наукова монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С.431-471.

4. Голубович Л.Л., Голубович П.Л., Голубович А.Л., Войченко В.В., Ольховський В. О. Судово-медична ідентифікація спаленої особи за кістковими залишками: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 229 с.

***Корж Валентина Павлівна,***
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики, експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

## ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ УТРИМУВАННЯ ЗАРУЧНИКА

Проблеми криміналістичної тактики викладені у наукових працях відомих криміналістів В. П. Бахіна , І. Є. Биховського, Р. С. Бєлкина,